

הנפש האלוקית

תניא לקוטי אמרים | פרק ב

חלק א-לוה

למדנו על הנפש החיונית, המורכבת מרע מעורב בטוב וכוללת את כל התכונות האנושיות. את הנפש הזאת אנחנו מכירים היטב. אנחנו רגילים לראות את עצמנו כאנושיים - עם העוצמות ועם החולשות שיש בדבר. כעת מגלה לנו אדמו"ר הזקן חידוש מופלא - יהודי איננו ככל בן אנוש. בתוך כל אחד ואחת מאיתנו יש אלוקות חיה ומפעמת, חלק א-לוה ממעל ממש. אמנם הנפש הבהמית מוכרת לנו, אך מהותנו האמיתית נמצאת בנפש האלוקית.

כדי להסביר כיצד ייתכן שבתוך אדם אנושי תהיה נפש אלוקית, מתבונן בעל התניא במילים המתארות את בריאת האדם: "ויפח באפיו נשמת חיים" ובמילים שאנו חוזרים עליהן כל בוקר: "נשמה שנתת בי... אתה נפחתה בי". כל הבריאה נבראה בדיבור, בעשרה מאמרות, ואילו נשמת האדם הראשון נבראה בניפוח. מה בין דיבור לניפוח?

דיבור וניפוח הן שתי פעולות השייכות לנשיפה, הוצאה של אוויר מן הריאות, אך הן נבדלות בריכוז ובמאמץ שהן דורשות. כאשר אדם מדבר הוא משתמש באוויר שיוצא מפיו ללא מאמץ מיוחד, ולכן אפשר לדבר במשך שעות בלי להתעייף, ואפילו בלי לשים לב. ניפוח, לעומת זאת, מחייב כוונה, מאמץ רב וגיוס של כל הכוחות. ניפוח במשך זמן ממושך עלול להתיש את הגוף מאוד.

כאשר ה' נותן נשמה באדם, הוא עושה זאת מתוך ריכוז וגיוס הכוחות. בשונה משאר הבריאה, כאן יש השקעה מכוונת של הכוחות העצמיים-הפנימיים ביותר, אולם הייחודיות של הנפש האלוקית אינה רק בדרך שבה היא נבראה, אלא במהותה העצמית, בהיותה חלק מה'. ייחודיות זו באה לידי ביטוי במשל לאב ובנו.

ישראל עלו במחשבה

היחס בין האב לבן מתואר בתניא במשפט "הבן נמשך ממוח האב". פירוש הדבר הוא שכוח ההולדה נובע מהמהות הפנימית ביותר של האב, ה-DNA שלו, החלק הכי מזוהה עם עצם האישיות של האב, שממנו נגזרים כל המעשים וכל ההתנהגויות, כמו המוח המנהיג את האיברים. ומכאן שכאשר ישראל מכונים בניו של ה' הכוונה היא שיש בהם משהו מהחלק הפנימי והעצמי ביותר של ה'.

זוהי גם משמעות דברי חז"ל על כך שישראל עלו במחשבתו של ה' לפני בריאת העולם. נשמות ישראל אינן כשאר הברואה, שהיא חיצונית ונפרדת מה' ונוצרה מדיבור, אלא הן נוצרו מתוך המחשבה של ה', שהיא פנימית ועצמית לו.

מהדימוי "מוח האב" - אנו מבינים שכל אחד ואחד מישראל נוצר מעצמותו של ה', ויש בו חלק אלוקי. אולם נדרשת כאן התבוננות נוספת: מהי בעצם מחשבה אלוקית? ומה היחס בין הקדוש ברוך הוא בעצמו לבין מחשבותיו?

הרמב"ם ב"הלכות יסודי התורה" כותב:

"נמצאת אומר: הוא היודע, והוא הידוע, והוא הדעה עצמה - הכול אחד. ודבר זה - אין כוח בפה לאומרו ולא באוזן לשומעו ולא בלב האדם להכירו על בוריו".

כוח המחשבה של האדם הוא הדרך שלו להיפגש עם מה שמעבר לו, ולאמץ לתוכו ידיעות חיצוניות. לעומת זאת, אצל ה' אין מה שמחוץ לו, ובמחשבותיו הוא יודע ופוגש את עצמו. ולכן נאמר "כי לא מחשבתי מחשבותיכם", המחשבה האלוקית שונה בתכלית מן המחשבה האנושית, מכיוון שהיא עצמית לה' ולא חיצונית לו. המחשבה האלוקית היא נקודת המפגש של ה' עם עצמו.

ולכן, כאשר נאמר שישראל עלו במחשבתו של ה', משמעות הדברים היא שהשורש של נשמת אדם מישראל הוא בעצמותו של ה', במפגש שלו עם עצמו.

וְנִפְשׁ הַשְּׁנִיית בְּיִשְׂרָאֵל, הִיא חֵלֶק אֱלֹהִים מִמַּעַל מִמַּשׁ,

כְּמוֹ שְׁכָתוּב: "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים", וְ"אַתָּה נִפְחַתָּ בִּי",

וְכֵמוֹ שְׁכָתוּב בְּזֵהר, מֵאֵן דְּנִפַּח מִתּוֹכִיהַ נִפַּח, פְּרוּשׁ, מִתּוֹכִיתוֹ וּמִפְּנִימִיתוֹ, שְׁתּוֹכִיּוֹת וּפְנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת שְׁבָאָדָם מוֹצִיא בְּנִפְיָתוֹ בְּכַף:

כֵּן, עַל דֶּרֶךְ מַשָּׁל, נִשְׁמֹת יִשְׂרָאֵל עָלוּ בְּמַחְשָׁבָה, כְּדָכְתִּיב: "בְּנִי בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל", "בְּנִים אַתֶּם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם".

פְּרוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁהֵבֵן נִמְשָׁךְ מִמֶּנֶח הָאָב, כֵּן כְּבִיכּוֹל נִשְׁמַת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל נִמְשָׁכָה מִמַּחְשַׁבְתּוֹ וְחֻכְמָתוֹ יִתְבָּרֵךְ,

דְּאִיהוּ חֻכְמָתוֹ וְלֹא בְּחֻכְמָה יְדִיעָא, [שהוא חכם וחכמתו אינה חכמה ידועה] אֱלֹא הוּא וְחֻכְמָתוֹ אֶחָד,

וּכְמוֹ שֶׁפָּתַב הַרְמַב"ם, שֶׁהוּא הַמְדַע וְהוּא הַיּוֹדֵעַ כּו',
 וְדָבָר זֶה אֵין בִּיכְלֵת הָאָדָם לְהִבְיֵנוּ עַל בּוֹרְיוֹ כּו',
 בְּדַבְרֵי: "הַחֶקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא", וְכָתִיב: "כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם
 וְגו'".

מדרגות בנשמות ישראל

אף על פי שהשורש של כל נשמות ישראל הוא ה' בעצמו, יש הבדלים בין הנשמות השונות. כאן אנחנו חוזרים למשל האב ובנו: ההבדלים בין נשמות ישראל בדורות קודמים לאלו שבדורות האחרונים דומים להבדלים בין האיברים בגופו של ה'בן. בגוף האדם ישנם איברים מסוימים שכוח החיים גלוי בהם יותר, כמו המוח והלב, ולעומתם יש איברים שכוח החיים נסתר בהם יותר כמו עקב הרגל והציפורניים, אולם בדיקה גנטית תראה שאותו קוד גנטי נמצא גם בראש, גם בלב וגם ברגליים, זהו הקוד הגנטי שהגיע לבן בירושה מהוריו. כל איברי הגוף נוצרו מן התא הראשוני שמקורו בהורים, ואף על פי שהקשר בין ה'בן לאביו מתגלה בעיקר בראשו, במוחו ובליבו, הקשר הגנטי ביניהם נוכח בכל תא ותא מגופו.

כך גם בנשמות ישראל: יש הבדלים בין הנשמות בדורות הראשונים, שהיו ה"ראש" של האומה, והקדושה הייתה גלויה יותר בנשמותיהם, לבין הנשמות בדורות האחרונים, שהם דורות של עקב (ולכן נקראים "עקבתא דמשיחא") והקדושה בהם נסתרת יותר.

גם בכל דור ודור יש נשמות שהן מעין ראש של אותו הדור עצמו, "ראשי אלפי ישראל", צדיקי הדור, המגלים את הקדושה ואת החיות האלוקית שבתוכם, ונשמות שהן מעין עקב של אותו דור, נשמות עמי הארצות, שהקדושה הקיימת בהם חבויה יותר.

ואף בתוך נפשו של כל יהודי יש שלוש דרגות של קדושה: ה"נפש" - שהיא הדרגה הנמוכה יותר, ה"רוח", שהיא גבוהה יותר, וה"נשמה", שהיא הגבוהה מבין שלושתן.

ועם כל חילוקי המדרגות, גם החלקים הגבוהים ביותר בנשמות הצדיקים שבדורות הראשונים וגם החלקים הנמוכים ביותר בנפשות הנמוכות ביותר בדורות האחרונים, כולם כולם במוותם הם חלק מעצמותו של ה' יתברך, כי מקורם הוא במחשבה האלוקית.

וְאִף שֵׁישׁ רְבֵבוֹת מֵיְנֵי חִלּוּקֵי מְדַרְגּוֹת בְּנִשְׁמוֹת, גְּבוּהָ מֵעַל גְּבוּהָ לְאֵין קָץ,
 כְּמוֹ גִּדְלֵי מַעְלֵת נִשְׁמוֹת הָאָבוֹת וּמִשָּׁה רַבֵּנוּ ע"ה, עַל נִשְׁמוֹת דּוֹרוֹתֵינוּ אֱלֹהַ
 דְּעֵקְבֵי מְשִׁיחָא [של עקבי המשיח], שֵׁיהֶם בְּחִינַת עֵקְבִים מִמֶּשׁ לְגַבֵּי הַמֶּנַח וְהָרֵאשׁ;
 וְכֵן בְּכָל דּוֹר וְדוֹר יֵשׁ רְאִשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּשְׁמוֹתֵיהֶם הֵם בְּחִינַת רֵאשׁ וּמֶנַח
 לְגַבֵּי נִשְׁמוֹת הַהֶמוֹן וְעַמֵּי הָאָרֶץ;
 וְכֵן נִפְשוֹת לְגַבֵּי נִפְשוֹת, כִּי כָל נִפְשׁ כְּלוּלָה מִנִּפְשׁ רּוּחַ וּנְשָׁמָה.

מִכָּל מְקוֹם, שֶׁרָשׁ כָּל הַנֶּפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה כָּלָם, מֵרֹאשׁ כָּל הַמְדַרְגּוֹת עַד סוּף כָּל דְּרָגִין, הַמְלַבֵּשׁ בְּגוּף עַמִּי הָאָרֶץ וְקַל שִׁבְקָלִים, נִמְשָׁךְ מִמֶּנָּח הָעֲלִיּוֹן, שֶׁהִיא חֻכְמָה עֲלֵאָה [חכמה עליונה] כְּבִיכּוֹל.

כְּמִשַׁל הַבֵּן הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּח הָאָב,

שֶׁאֲפֹלוּ צְפָרְנֵי רִגְלָיו נִתְהוּוּ מִטְפָּה זוּ מִמֶּשׁ, עַל יְדֵי שְׁהִיטָה תִשְׁעָה חֲדָשִׁים בְּבִטָּן הָאֵם, וְיִרְדָּה מִמְדַרְגָּה לְמְדַרְגָּה, לְהִשְׁתַּנּוֹת וּלְהִתְהוּוֹת מִמֶּנָּח צְפָרְנִים. וְעַם כָּל זֶה, עוֹדְנָה קִשּׁוּרָה וּמִיחֲדָת בְּיַחֲוֹד נִפְלֵא וְעֲצוּם בְּמַהוּתָהּ וְעֲצוּמוּתָהּ הֵרֵאשׁוֹן שְׁהִיטָה טַפַּת מֶנַח הָאָב...

וְכִכָּה מִמֶּשׁ, כְּבִיכּוֹל, בְּשֶׁרֶשׁ כָּל הַנֶּפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל לְמַעְלָה, בְּיִרְדָּתוֹ מִמְדַרְגָּה לְמְדַרְגָּה... מִחֻכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּדַכְתִּיב: "כָּלָם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ", נִתְהוּוּ מִמֶּנָּח נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל עַמִּי הָאָרֶץ וּפְחוּתֵי הָעֶרֶךְ.

וְעַם כָּל זֶה, עוֹדְנָה קִשּׁוּרוֹת וּמִיחֲדוֹת בְּיַחֲוֹד נִפְלֵא וְעֲצוּם בְּמַהוּתָן וְעֲצוּמוֹתָן הֵרֵאשׁוֹן.

מושגים בחסידות

"כי כל נפש כלולה מנפש, רוח ונשמה"

נפש

הדרגה הנמוכה מבין השלוש, והיא המקשרת את פנימיות נפשו של האדם למציאות. היא מפעילה את הגוף ומפעילה את הביטויים של נשמתו כלפי חוץ: המחשבה, הדיבור והמעשה.

השם "נפש" משמש פעמים רבות גם כשם כללי לשלוש המדרגות יחד, כפי שמובא בציטוט: "כל נפש כלולה מנפש, רוח ונשמה".

רוח

הדרגה השנייה, המחיה את הרגשות: אהבה, יראה, רחמים וכו'. רגשות אלה הם הגורם המניע והתוכן הפנימי של המחשבות, הדיבורים והמעשים.

נשמה

הדרגה הגבוהה מבין השלוש, המחיה את כוחות השכל הגלוי והמודע של האדם, שמולידים את רגשותיו ואת מעשיו.

שאלות לסיכום ולחזרה:

1. מהם שני המשלים שמביא בעל התניא לביאור הקשר בין ה' לבין הנפש האלוקית?
2. מה הנמשל של משלים אלו?
3. מה ההבדל בין מחשבה אנושית למחשבה אלוקית?
4. איך מוסברים ההבדלים בין הנשמות השונות בעם ישראל?
5. מהן הדרגות השונות בנפש האדם?